

Universiteit
Leiden

The Netherlands

De Europese Unie en haar toekomst

Bolkestein, F.

Citation

Bolkestein, F. (2005). *De Europese Unie en haar toekomst*.
Leiden University. Retrieved from
<https://hdl.handle.net/1887/3763>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3763>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Europese Unie en haar toekomst

Rede uitgesproken door

Prof.mr.dr. F. Bolkestein

bij aanvaarding van het ambt van hoogleraar
Intellectuele Grondslagen van Politieke Ontwikkelingen
aan de Universiteit Leiden en de Technische Universiteit Delft
in de Nieuwe Kerk in Den Haag
op woensdag 9 november 2005

University Campus The Hague

*Mijne Heren Rectores Magnifici, Mijne Dames en Heren Hoogleraren,
zeer geachte Dames en Heren.*

De Europese Unie en haar toekomst

Het is vandaag negen november. Dat is een fatale datum in de geschiedenis van Duitsland, dus van Europa. In 1918 werd op die dag de Duitse monarchie afgeschaft. In 1923 werd Hitler's eerste putsch de kop ingedrukt. In 1925 werd de SS opgericht. In 1938 had de *Reichskristallnacht* plaats, de opmaat voor de *holocaust*. En in 1989 viel de Muur, zodat het einde van het communisme nakende leek. Alles op deze datum.

Deze fatale datum is voor mijn inaugurele rede uitgekozen. U zult het met mij eens zijn dat dit een behoorlijk intimiderend gegeven is. Ik kan vandaag niet aan komen zetten met een weliswaar belangwekkend maar toch ondergeschikt onderwerp. In het licht van de geschiedenis zal dat er een van formaat moeten zijn, los van de vraag of mijn beschouwing overtuigt of niet. Ik heb daarom het thema "Europa" gekozen, dat ons allen aangaat. Wat is Europa? Wat is de Europese Unie? Wat is haar toekomst?

De eerste vraag luidt dus: Wat is Europa? Natuurlijk: een aardrijkskundige uitdrukking. Maar wat nog meer? Er is geen Europees volk, geen Europese taal en geen Europese openbare mening. Zeker, er is een Europese Unie. Laat mij het daarover dus hebben om de Europese landen die niet tot de EU behoren te bewaren tot later.

Europese Cultuur

In 1987 schreef de Europese Commissie dat de eenheid van de Europese cultuur de noodzakelijke basis voor de Europese Unie was. Maar wat was dan deze Europese cultuur? De Commissie antwoordde dat onze cultuur op "democratie, gerechtigheid en vrijheid" was gebaseerd. Maar is deze karakterisering houdbaar? Laat ons veronderstellen dat de Japanse samenleving eveneens wordt gekenmerkt door democratie, gerechtigheid en vrijheid. Betekent dit dat de Japanse cultuur Europees is? Natuurlijk niet. Meer inhoudelijke criteria zijn nodig.

Men spreekt tegenwoordig niet zozeer over cultuur als wel over normen en waarden. Normen zijn gedragsregels. Zij komen voort uit waarden. Waarden bepalen onze identiteit. Wat zijn de Europese waarden? Een drietal onderzoekers van de Universiteit van Tilburg heeft dat trachten na te gaan. Hun onderzoek begon in 1980 en beslaat dus een kwart eeuw. In drie golven – in 1981, 1990 en 1999 – werden uitvoerige internationale enquêtes gehouden. Vierenveertig Europese landen werden daarin betrokken, dus met inbegrip van Rusland, Turkije en de drie Kaukasische republieken. De enquêtes betroffen zeven gebieden: gevoelens ten aanzien van Europa, de familie, werk, godsdienst, de politiek, de samenleving en het geluk. De studie bevat een groot scala aan gegevens en is dan ook fascinerend.

Maar zij is ook ontvullend want de verschillen in waarden zijn groot. Van de Letten vindt 90% dat mannen en vrouwen kinderen nodig hebben voor hun levensvervulling. Van de Nederlanders is minder dan 8% het daarmee eens. Het geloof in God is heel belangrijk voor de Turken maar nagenoeg niet voor de Tsjechen. In het Noorden van Europa wordt meer respect voor autoriteit beschouwd als een slechte zaak, in de rest van Europa niet. Meer dan tweederde van de Turken en de Roemenen verlangen naar een krachtige leider die niet wordt gehinderd door verkiezingen en een parlement. Bijna alle Zweden zeggen geen bezwaar te hebben tegen buitenlandse bureaus. Van de Turken is dat weinig meer dan de helft. En zo gaat het door. De studie concludeert dan ook: "Er bestaat niet zo iets als een duidelijke verzameling Europese waarden".

Deze conclusie wordt ondersteund door een "*Groupe de Reflexion*" die is ingesteld door de vorige voorzitter van de Europese Commissie Romano Prodi en die bestond uit twaalf eminente persoonlijkheden, waaronder Kurt Biedenkopf, Bronislaw Geremek, Michel Rocard en Simone Veil. De Groep werd voorgezeten door Krzysztof Michalski, Pools filosoof en rector van het *Institut für die Wissenschaften vom Menschen* in Wenen, waar ik dit voorjaar twee maanden heb mogen studeren.

De Groep moest zich bezighouden met de "Geestelijke en Culturele Dimensie van Europa". Eén van zijn conclusies luidt: "Elke poging 'Europese Waarden' vast te stellen, wordt onvermijdelijk geconfronteerd met een veelheid van uiteenlopende nationale, regionale, ethnische, sectoriële en sociale geaardheden".

Europese Identiteit?

Waarden bepalen onze identiteit, zei ik net. Als er geen duidelijke Europese waarden zijn, heeft het weinig zin te spreken over een Europese identiteit.

De stelling dat er geen identiteit is die exclusief is voor Europa, is belangrijk. Het belang van een identiteit voor de stabiliteit van een staat of welke politieke eenheid dan ook is het best aangetoond waar zij afwezig is. De Oostenrijk-Hongaarse Dubbelmonarchie ontbeerde een identiteit want miste een bezielend verband. Zij kon de golven van nationalisme binnen haar grenzen dan ook niet weerstaan. Ik heb daarover gesproken bij de opening van het academische jaar in Leiden in september 2004.

De Sovjet Unie was een dwangverband dat vele volkeren en tradities kunstmatig bijeen hield. Toen de dwingelandij van het communisme verdween, was zij gedoemd uit elkaar te vallen.

Maar als er geen duidelijke Europese identiteit is die haar onderscheidt van andere gebieden, wat is dan het cement, het bezielend verband dat de Europese Unie bijeenhoudt? Dat is de vraag die ik moet beantwoorden.

Toch heeft deze redenering iets onbevredigends. Wij voelen ons veel meer thuis in Frankrijk en Zweden dan in Bulgarije en Rusland. Het grote Europa moge dan een identiteit ontberen - is er dan niet een kleiner Europa waar de mensen een min of meer overeenkomstige *Weltanschauung* hebben? Ja, dat is er.

Geschiedenis

Willen we de omtrekken van dat kleinere, homogener Europa bepalen, moeten wij onze gezamenlijke geschiedenis bestuderen. Welke zijn de grote gebeurtenissen die ons hebben gemaakt tot wie wij zijn?

Mij dunkt de volgende. De Latijnse vorm van het Christendom. Het feodalisme, dat niet alleen aan de Heer rechten verleende maar ook aan de Vazal. De Renaissance. De Verlichting, wat de Fransen "*La Republique des Lettres*" noemen. De Industriële Revolutie. De Democratie.

Waar hadden deze gebeurtenissen en ontwikkelingen plaats? Of liever, waar niet? Niet in Rusland noch in de Balkan of Turkije. Dus als wij hadden vastgehouden aan wat de Europese Commissie in 1987 zei, namelijk dat de eenheid van de Europese cultuur - wij zouden nu zeggen: waarden - de noodzakelijke basis voor de Europese Unie is, dan zouden we die gebieden moeten uitsluiten. Dan zouden we hebben moeten stoppen bij een lijn die ruwweg van Sint-Petersburg naar Triest loopt. Om het anders te zeggen: dan zou de grens van de Europese Unie samenvallen met de Zuid-Oostelijke grens van het vroegere Oostenrijk-Hongaarse Rijk. Kroatië ligt daarbinnen, Servië niet.

Maar dit alles is theorie. In de eerste plaats zegt de Preamble tot het Verdrag van Rome dat elk democratisch Europees land lid van de Europese Unie mag worden. De Preamble zegt niets over geschiedenis of cultuur. Ten tweede werd Griekenland een lidstaat. Hoe zou men Griekenland hebben kunnen uitsluiten, dat samen met Jeruzalem en Rome de Westerse beschaving heeft doen ontstaan? Ten derde worden Bulgarije en Roemenië verondersteld in 2007 lid te worden. En dan is er Turkije.

Wanneer Turkije wordt toegelaten, hoe kunnen dan de Oekraïne, Wit-Rusland en Moldova, die zeker meer Europees zijn dan Turkije, worden geweigerd? Tezamen met de opvolger-staten van Joegoslavië zou de Europese Unie dan bijna veertig lidstaten omvatten. Wat voor Unie zou dat zijn?

Drie modellen

Tijdens de eerste Nexus-conferentie in Den Haag, in september 2004, zei de voormalige president van Frankrijk Valérie Giscard d'Estaing dat de politieke leiders van Europa nooit hebben kunnen kiezen uit drie modellen:

Een grote markt zonder grenzen

Een grote markt met een zekere mate van politieke coördinatie
Een Europese Unie met haar eigen bevoegdheden en invloed in de wereld.

Welnu, ze hebben misschien niet bewust kunnen kiezen, maar door de Europese Unie open te stellen voor de Balkan, Turkije en, onvermijdelijk, de Oost Europese staten die ik heb genoemd, hebben zij stilzwijgend gekozen voor een Unie die uit niet veel meer dan een grote interne markt kan bestaan.

Maar de Europese Unie pretendeert veel meer. De Preambule van het Verdrag van Rome bevat daarover klare taal. Daar lezen wij over de volgende doelstellingen: de grondslagen leggen voor een steeds hechter verband tussen de Europese volkeren; de economische en sociale vooruitgang van hun landen verzekeren; de omstandigheden waaronder zij leven en werken verbeteren; de eerlijkheid in de mededinging verzekeren; en de waarborgen voor vrede en veiligheid versterken. Dergelijke zaken kan men niet door middel van een interne markt verwerkelijken.

De conclusie kan niet anders zijn dan dat de ambities van het Verdrag van Rome door de uitbreiding die voor de deur staat, zullen worden gefrustreerd. Hier is onvoldoende over nagedacht. Ofwel de Unie is slachtoffer geworden van een opportunistische ad-hoc politiek. Inderdaad lijkt het wel alsof de Europese leiders niet meer “neen” kunnen zeggen: alsof hun buitenlandse politiek bestaat uit “aardig zijn voor anderen”.

Om die reden ben ik ook sceptisch over de idee van een kern-Europa, dat sommigen voorstaan. Laten wij eens aannemen dat zo'n kern-Europa zou bestaan uit de oude zes lid-staten, aangevuld met Spanje en Polen. Dat zou het Verenigd Koninkrijk - toch altijd een vreemde eend in de bijt - uitsluiten. Dat kern-Europa zou zich dus niet met de buitenlandse politiek kunnen bezighouden want zo'n politiek zonder het VK heeft geen zin. Verder zou het befaamde Europese sociale model, dat voor zoveel werkloosheid verantwoordelijk is, overheersen. Maar afgezien daarvan, wat zou de houding zijn van Ierland, Tsjechië en Roemenië tegenover dat kern-Europa? Licht het niet voor de hand te veronderstellen dat de leiders van die landen zullen zeggen: “Waarom zij wel en wij niet? Wij zijn er ook nog!” De theoretici van het kern-Europa antwoorden, dat de leiders van de kern dan “Neen” moeten zeggen. Maar zij hebben nu juist aangetoond daar niet toe in staat te zijn.

Dat kern-Europa is een fata morgana en wij zouden moeten ophouden er over te filosoferen.

Rationalisme, Humanisme en Christendom

Terug naar de cultuur. Jacques Delors, roemrucht voorzitter van de Europese Commissie in de jaren tachtig, noemde de Europese cultuur een combinatie van Rationalisme, Humanisme en Christendom. Tot op zekere hoogte is er een spanning tussen Humanisme en Christendom. Maar laat dat gaan.

In Turkije heeft de definitie van Delors tot woedende reacties geleid omdat de Turken, terecht, voelden dat zij werden uitgesloten. Inderdaad: *“Omnis definitio est exclusio”*.

Neen, het punt dat ik nu ter sprake wil brengen is: hoe Europa zich onderscheidt van de andere twee grote takken van de Westerse beschaving, namelijk de Verenigde Staten en Latijns-Amerika.

Ik veronderstel namelijk dat, als iemand de inwoners van het Noorden en het Zuiden van dat grote werelddeel zou vragen of hun cultuur werd gekenmerkt door Rationalisme, Humanisme en Christendom, zij daarmee zouden instemmen. Ook andere essentiële waarden zoals de scheiding van Kerk en Staat, de Democratie, het respect voor de fundamentele rechten van de mens en de georiënteerdheid op de markt, hebben wij met hen gemeen. Wat maakt dan onze cultuur verschillend van de hunne?

Verschillen met de VS

Laat ons eerst de rol van de godsdienst bekijken. Naar mijn mening speelt het Christendom een veel kleinere rol in Europa dan op het Westelijk Halfrond en is Europa voor een groot deel zelfs een ongodsdienstig werelddeel geworden. Ik weet dat er uitzonderingen zijn. Eén daarvan is Polen. Een ander zou Spanje kunnen zijn. Maar het debat over het vermelden van God in de Europese Grondwet is nooit echt op gang gekomen. Dit is dus een eerste punt van verschil.

Een tweede verschil situeert zich in de demografie, deze vaak genegeerde maar belangrijkste openbaring van een cultuur.

Van alle Europese landen is er niet één dat een vervangingsratio van 2,1 kinderen per vrouw kan tonen. Een aantal Europese landen heeft een ratio van ongeveer 1,5. Dit betekent dat de bevolking van deze landen binnenkort zal beginnen te krimpen, zo dit niet al gebeurt. De Europese bevolking neemt af en wordt ouder, die van de Verenigde Staten groeit en wordt jonger.

Deze ontwikkeling kan vele gevolgen hebben. Het is niet enkel dat onze schatkist onder druk zal komen te staan door de eisen van de “grijze panthers”; noch het risico dat de jongeren van de toekomst bezwaar zullen maken tegen het feit dat zij zoveel meer zullen moeten betalen dan de jongeren van vandaag, om de ouderen die dan leven dezelfde welvaart te geven als die van nu. Neen, ik denk hier aan het feit dat jongeren over het algemeen gemakkelijker risico's nemen en inventiever zijn dan ouderen. De demografische crisis waarmee Europa nu wordt geconfronteerd, zal onbetwistbare economische gevolgen hebben. Zij zal de economische groei van ons werelddeel merkbaar verlagen.

Dit brengt mij tot een derde verschil tussen de culturen van Europa en de Verenigde Staten. Iedereen weet dat Amerikanen meer bereid zijn risico's te nemen dan de Europeanen. Dit weerspiegelt zich in de grotere mate van innovaties daar. Wij proberen dit na te streven, voornamelijk door meer geld beschikbaar te stellen. Een "Actieplan Risicokapitaal" werd opgesteld en er kwam daadwerkelijk meer risicogeld voorhanden. Maar er moeten ook risiconemers zijn en zij zijn jammer genoeg niet zo talrijk als in de Verenigde Staten.

Solidariteit

Tijdens de Nexus Conferentie in Den Haag van begin september 2004 noemde premier Balkenende "solidariteit" één van de Europese waarden. Hij zei niet met wie. Maar hij moet ten minste bedoeld hebben "solidariteit met de minder welvarende inwoners van Europa". Dit is misschien niet de tijd of de plaats om nader in te gaan op de gewichtige kwestie van de hervorming van de welvaartsstaat, die in veel Europese landen in het middelpunt van de belangstelling staat. Noch de mate waarin het vermaarde Europese sociale model verantwoordelijk is voor de hoge werkloosheid, die een smet werpt op ons werelddeel. Maar volgens mij is er een evidente spanning tussen solidariteit en motivatie. Meer van het ene betekent minder van het andere. Ik meen dat het Europese model te veel de nadruk legt op solidariteit en daardoor zorgt voor minder motivatie. Vele Amerikanen zijn zeer gemotiveerd omdat de prijs van succes groot is. Vandaar die bereidheid risico's te nemen. Voor Europeanen is dat veel minder het geval. De Europese politiek mag dan linkser zijn dan de Amerikaanse; economisch gezien zijn wij conservatiever.

Rechten van de mens

Laat mij nog even bij premier Balkenende blijven. Hij benadrukte eveneens het respect voor de rechten van de mens. Wij hebben de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Zij werd opgesteld toen de VN in het leven werd geroepen. Op dat moment waren Duitsland, Italië en Japan verslagen en speelden zij geen rol. Afrika was nog gekoloniseerd en Azië voor een groot deel ook.

Zo was er de eerste wereld – de Verenigde Staten van Amerika, Frankrijk, Groot-Brittannië – en de tweede wereld: de Sovjet-Unie en haar satellieten. Het Comité dat de Universele Verklaring moest opstellen werd voorgezeten door Eleanor Roosevelt. Toen het tot een stemming kwam, onthield het Sovjetblok zich. De Universele Verklaring is bijgevolg van Westerse oorsprong.

De Verklaring wordt Universeel genoemd, maar is zij dat ook? Zij wordt geïnspireerd door individualisme en veel regeringen in Afrika en Azië hebben gezegd dat zij het collectivistische element missen. Dat element zou natuurlijk in hun belang zijn want zij heersen over het collectief. Maar het Tien An Men incident en vele andere over de hele wereld hebben mij ervan overtuigd dat alle gewone mensen naar die Universele

Rechten van de Mens verlangen. In zekere zin zijn zij het grootste product van de Westerse beschaving en een bewijs van Francis Fukuyama's "einde van de geschiedenis". Als zodanig vormen zij een enorm compliment voor Europa, maar zijn zij niet langer exclusief voor ons werelddeel.

Samenvatting

Ik wil nu een korte samenvatting geven van wat ik heb gezegd, want ik heb heel wat overhoop gehaald.

Er bestaat geen duidelijk verzameling Europese waarden die exclusief is voor Europa dus het heeft geen zin te spreken van een Europese identiteit die ons werelddeel zou onderscheiden van Noord- en Zuid Amerika.

Een kleinere Europese Unie, zonder de Balkan, Turkije en de Oekraïne, zou misschien meer identiteit vertonen maar dat is een gepasseerd station.

Een kern-Europa is een fata morgana want men zal de buitenstaanders niet willen of kunnen tegenhouden.

De grote Europese Unie waar wij op af stevenen, zal niet veel meer kunnen zijn dan een interne markt.

De ambities van de Preamble van het Verdrag van Rome worden door de uitbreiding met de Balkan, Turkije en de Oekraïne gefrustreerd.

De Europese waarden – of cultuur – verschillen van de Amerikaanse terzake van de godsdienst, de demografie en de bereidheid risico's te nemen.

Ik zet nu mijn betoog voort met de waarneming dat al dat gepraat over identiteit wijst op bezorgdheid. Een succesvolle samenleving die met vertrouwen de toekomst tegemoet ziet, denkt niet na over haar identiteit. Die is er gewoon. Wij hebben dat zelfvertrouwen niet – of niet meer. Welnu: waarover maken wij ons zorgen? Mij dunkt over twee zaken. Ten eerste over de aanwezigheid van grote groepen minderheden in ons midden, waarvan de meesten islamiet zijn. Ten tweede over de geringe economische groei en dus de werkloosheid. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat indien er slechts kleine groepen niet-islamitische minderheden in Europa zouden zijn en indien de economische groei niet één maar drie of vier procent per jaar was, er ook minder nervositeit over onze identiteit zou bestaan. Over deze twee zaken dus een paar woorden.

Minderheden

Over de minderheden in het algemeen en de islamitische in het bijzonder is een oceaan van inkt verspild. Ik heb daar zelf aan meegedaan. Mij ontbreekt nu de tijd om in details te treden. Ik vraag aandacht voor slechts één aspect. Dat is de wijze waarop in de Verenigde Staten de naturalisatie tot Amerikaan vorm wordt gegeven. Die vorm bestaat uit expliciete rituelen: er moet een eed op de Grondwet worden afgelegd, de Amerikaanse vlag wordt symbolisch omarmd en vaak is het desbetreffende lid van het Huis van Afgevaardigden aanwezig. Kortom, een plichtigheid waarbij de nieuwe Amerikaan zijn nationaliteit trots omarmt.

In Nederland gaat dat zo niet. Hier krijgen leden van de Tweede Kamer een wetsontwerp voor ogen dat luidt: “Oussama Cherribi en 31 anderen krijgen de Nederlandse nationaliteit”. Volgt een hamerslag en dat is het dan. Ik weet dat Minister Verdonk de naturalisatie tot Nederlander meer cachet wil geven en gelijk heeft zij. Want waarop duidt de achteeloosheid waarmee de Nederlandse nationaliteit wordt verleend?

Mijdukt dat die achteeloosheid wijst op een geringschatting van de eigen cultuur, van de eigen waarden, van de eigen Nederlandse identiteit. Dat verklaart ook het onderscheid met Amerika. Daar trots op de nieuwe nationaliteit, hier achteeloosheid tegenover, soms zelfs weerszin tegen het nieuwe Nederlandschap. En inderdaad: waarom zouden nieuwe Nederlanders de Nederlandse waarden in ere houden als de Nederlanders die veronachtzamen?

Zelfvertrouwen

Het is een belangrijke vraag, waarom en wanneer de West-Europeanen in het algemeen en Nederlanders in het bijzonder hun zelfvertrouwen zijn kwijtgeraakt. In mijn visie gaat dit terug op de Eerste Wereldoorlog, de verwarring van het Interbellum, de Tweede Wereldoorlog en de moord op de Joden; en is dat alles versterkt door de culturele revolutie van 1968 en de jaren daarna. Dit is mijn opvatting maar ik geef toe dat men heel wel met mij hierover van mening kan verschillen.

Om te beginnen zijn er velen die ontkennen dat West-Europa het geloof in de eigen cultuur heeft verloren – die integendeel menen dat het Westen lijdt aan ‘trionfalisme’ en aan een pijnlijk gebrek aan waardering voor andere culturen. Toch geloof ik dat mijn waarneming juist is. Ik geef drie voorbeelden.

Het eerste is het complex dat de Fransen ‘*le tiersmondisme*’ noemen, waarvan de vermoorde Zweedse premier Olof Palme zo’n duidelijk exponent was. ‘Wat wij doen is onderdrukken, wat zij doen is hun cultuur.’

Het tweede is het multiculturalisme dat daarmee samenhangt. De immigrant was de Goede Vreemdeling, wie geen verplichtingen mochten worden opgelegd en die oorspronkelijk zelfs geen Nederlands hoefde te leren. ‘Integratie met behoud van identiteit’ heette dat toen. De situatie is nu gelukkig anders. Ik denk overigens dat het multiculturalisme is terug te voeren op de Tweede Wereldoorlog en onze schuldgevoelens daarover.

Het derde voorbeeld is de furore die Edward Saïd ten deel is gevallen wegens zijn boek ‘*Orientalism*’. Dat is een slecht boek – slecht naar de inhoud en slecht naar de vorm – en het verdient geen enkele faam, maar past perfect in de cultuur van *Selbstverneinung* die ik in West-Europa meen waar te nemen.

Ondertussen zit ik met een dilemma. Beschikten wij over een zeker nationalisme, genaturaliseerde Nederlanders zouden die kunnen omarmen. Maar dat hebben wij niet. Het nationalisme doet ons denken aan een bruin verleden; het riekt naar triomfalisme; het doet de Europese integratie stokken. Misschien kan het patriottisme uitkomst bieden, dat wil zeggen de wens het beste in de eigen cultuur hoog te houden en te beschermen. De hernieuwde belangstelling voor de eigen geschiedenis wijst op een gematigd patriottisme en dat is een goede zaak.

Economische groei

De tweede reden tot zorg die ik noemde, is de tegenvallende economische groei en de daarmee samenhangende werkloosheid. Ook hier moet ik selectief zijn. Ik ga het niet hebben over de hervorming van de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt. Het debat daarover is noodzakelijk maar oorverdovend. Ik wil het hebben over slechts één aspect en dat is het belang van de intellectuele eigendom. Het is van groot belang dat Europa producten vervaardigt met een zo hoog mogelijke toegevoegde waarde, die met een patent tegen concurrenten kunnen worden verdedigd. Daaraan hapert het.

Ik heb vijf jaar gewerkt aan de totstandkoming van een Gemeenschapspatent, dat met één klap voor alle 25 lidstaten zou gelden. Mijn pogingen zijn gestrand op de onherbergzame kust der nationale belangen. Maar het blijft een feit dat een patent in Europa vijf tot acht keer zo duur is als in Amerika of Japan. Het blijft een feit dat Chinese universiteiten nu evenveel patenten in China laten registreren als Amerikaanse universiteiten in de VS. Het blijft een feit dat 350.000 Europese wetenschappers in Amerika werken, velen voorgoed. En het blijft een feit dat de voorsprong die de Europese farmaceutische industrie eens had, is verspeeld.

In maart 2000 heeft de Europese Raad – het college van regeringsleiders – zichzelf de ambitie gesteld de EU tot het meest concurrerende en kennisintensieve deel van de wereld te maken in 2010. Hoe staat het met onze kennisintensiteit? Het beste scoort Zweden. Daar is de economische groei dan ook heel behoorlijk, ook al zijn de belastingen er hoog. Nederland kent een zeer matige economische groei. Wat kunnen universiteiten doen om die trend te keren?

Universiteiten

Europese universiteiten steken pover af bij Amerikaanse. De Shanghai-index die is opgesteld door de Jiaotong Universiteit laat zien dat van de beste 20 universiteiten ter wereld er 17 in Amerika liggen. De ontbrekende drie zijn Cambridge (3), Oxford (8) en de universiteit van Tokio (14). De hoogst geplaatste Nederlandse universiteit is die van Utrecht op plaats 40. Leiden staat op plaats 78.

Ik weet het: er bestaan andere ranglijsten, in het bijzonder die van het *Times Higher Education Supplement*. Maar ik betwijfel of die soelaas biedt. Hoogst geplaatste universiteit is die van Delft op plaats 53. De Universiteit van Leiden staat op plaats 138.

Denk niet dat Nederland uniek is voor Europa. Duitsland is niet beter. De hoogst geplaatste Duitse universiteit is de *Technische Universität* van München op plaats 45. De eens zo beroemde Humboldt Universiteit staat op plaats 95.

Wat kunnen universiteiten hieraan doen? Twee zaken: geld en vrijheid. Universiteiten hebben meer geld nodig en zij verdienen dat ook. Amerika geeft meer dan twee keer het OESO-gemiddelde per student per jaar uit: \$ 22.000 tegen \$ 10.000 (in 2001). Dat geld is afkomstig van overheden, van donaties en van studenten. Europa besteedt 1,1% van haar BBP aan hoger onderwijs tegen 2,7% in de VS.

Het tweede element is vrijheid. Universiteiten moeten hun eigen boontjes doppen en dat in vrijheid kunnen doen. Als de Universiteit van Leiden aan de poort wil selecteren, moet haar dat mogelijk worden gemaakt.

Universiteiten moeten hun eigen zaken regelen maar liefst zonder onnodige bureaucratie. De bureaucratische last die op velen rust is hoog. Is zij werkelijk onontbeerlijk? Ik betwijfel het.

Meer geld en meer vrijheid: bijna iedereen zal het daarmee eens zijn. Hoe staat het met de inspanning? Een van de meest verderfelijke aspecten van de culturele revolutie van 1968 en de jaren daarna was de geringschatting voor de prestatiemoraal. Dat is nu gelukkig verleden tijd.

Toch blijft de vraag: werken wij wel hard genoeg? Lang, geduldig, accuraat en met ambitie? Laat ieder dat voor zichzelf uitmaken maar ik ben zo vrij het te betwijfelen.

Dan heb ik het nog niet eens over plagiaat. Niet alleen komt dat blijkens een onderzoek van de Universiteit van Utrecht op grote schaal voor, in ruim een derde van de gevallen geven de studenten er geen blijk van te beseffen dat zij verkeerd handelen.

Vroeger zei men: "Het leven begint bij veertig". Nu zeggen velen: "Het leven begint om half zes" namelijk aan het einde van iedere middag. Hoezo prestatie-moraal?

Mijn tijd is bijna om. Ik moet samenvatten en proberen een conclusie te formuleren.

Doelstellingen

De Europese Unie had oorspronkelijk drie doelstellingen: oorlog tussen Frankrijk en Duitsland voorgoed onmogelijk maken; de oorlogsschade herstellen; en de Sovjets buiten de deur houden. Afgemeten aan die doelstellingen is de Europese Unie spectaculair succesvol gebleken, ook al was het de Navo die wat betreft de Sovjets de grootste rol speelde. Wat zijn de doelstellingen van de Unie nu?

In de eerste plaats het verhogen van de welvaart binnen aanvaardbare randvoorwaarden. Ik heb al verwezen naar de economische groei. Ik voeg daar nu het energieprobleem aan toe dat nog verre van opgelost is. Wij zijn verslaafd aan olie als de junkie aan de naald. Is er iemand die zich het hoofd breekt over de samenloop van drie omstandigheden: een fundamentalistisch Midden Oosten, een hoge olieprijs en grote islamitische minderheden binnen de grenzen van de Unie?

Dit brengt mij tot een tweede doelstelling: een *modus vivendi* vinden om vreedzaam samen te leven met de islamitische minderheden, die nu 5 of 6% van onze bevolking uitmaken maar snel zullen groeien, met alle politieke invloed van hun aantal. Ik beschouw dit als Europa's grootste probleem. Toen ik nog een rol speelde in de Nederlandse politiek, was mijn slagzin: "Bestrijd de discriminatie, bevorder de integratie, beperk de immigratie". Ik sta daar nog steeds achter.

De derde doelstelling is: een succes van de uitbreiding maken. Dat zal geen eenvoudige zaak zijn, vooral als men denkt aan toekomstige toetreders als Servië, Macedonië en Albanië. Wij zullen onze handen daar vol aan hebben. Maar wij zullen stabiliteit naar die landen exporteren en dat is belangrijk. Wij zullen natuurlijk ook instabiliteit importeren. Wij zullen dus behoedzaam moeten manoevreren.

De toetreding van Turkije wijs ik af. Ten eerste is dat land te groot, te arm en te anders. Ten tweede zou het leiden tot de toetreding van de Oost Europese staten die ik heb genoemd. Dan wordt de Europese Unie onbeheersbaar. Dan vallen wij ten prooi aan wat de Amerikaanse historicus Paul Kennedy "*imperial overstretch*" noemt.

Ik heb hierboven de vraag gesteld – maar niet beantwoord: als er geen duidelijke Europese identiteit is, die de Europese Unie onderscheidt van andere gebieden, wat is dan het cement dat de Unie bijeenhoudt? De inspiratie van de aartsvaders is verdwenen, de magie van het eerste uur verdampt. Het gesprek tussen de lidstaten in Brussel is een glashard gevecht om geld, macht en invloed. Het cement van de Europese Unie – dat zijn de nationale belangen. Alle lidstaten hebben belang bij het voortbestaan van de Unie.

Conclusie

Tot een Europese federatie zal het nooit komen. Tot een Europese buitenlandse politiek evenmin. Is dat erg? Voor de Britten niet. Die zijn altijd uit op een verwatering van de Unie. Zij willen een interne markt en verder hun eigen gang gaan. Voor de Fransen wel, want die houden ervan, op het wereldtoneel heen en weer te marcheren onder ons aller applaus. Zij doen laatdunkend over wat zij "een groot Zwitserland" noemen. Voor de Duitsers is dat "*Kleinstaateri*". Het is bijna een existentiële vraag. Wat mij betreft, ik heb mijn buik vol van "*Grossstaateri*". Ik heb genoeg aan "*Life, liberty and the pursuit of happiness*."

Rest mij slechts mijn erkentelijkheid uit te spreken jegens de Colleges van Bestuur van de Universiteit Leiden en de Technische Universiteit Delft wegens het vertrouwen dat zij in mij hebben gesteld blijkens mijn benoeming tot hoogleraar terzake van de “Intellectuele Grondslagen van Politieke Ontwikkelingen.”

In die hoedanigheid hoop ik studenten in Leiden en in Delft te stimuleren onderzoek toe doen naar de rol die intellectuelen – ten goede of ten kwade – hebben gespeeld terzake van de drie grote gebeurtenissen van de eeuw die achter ons ligt: opkomst en ondergang van totalitaire dictaturen, de dekolonisatie en de eenwording van Europa. Ik hoop dat ik mijn studenten kan motiveren zich hiervoor te interesseren. Ik weet zeker dat ik zelf er veel van zal leren. Ik heb gezegd.

